

МЕЖДУНАРОДЕН ФОРУМ ПО ПРОБЛЕМИТЕ НА СРАВНИТЕЛНОТО ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Георги Димов

Макар и с дълголетни традиции, сравнителното литературознание привлича през последните години все по-широк кръг представители на историко-литературната, критическата и теоретико-естетическата мисъл. В усилията да бъдат изучени общите и специфични закономерности на литературното развитие, да бъдат осветлени от повече страни художествените явления, и като резултат на национални, конкретно-исторически условия, и като феномени, в тъканта на които намираме много сходно, дошло от непрестанните взаимоотношения със завоюваното от други народи, сравнителната литературознание се оказва все по-резултатна. Безспорен принос в тази насока дава марксистическото литературознание, което, преодолявайки ограничеността на буржоазната компаративистика в миналото, в спор със съвременни идеалистически концепции и методи, поставя на широка обществено-историческа, културно-социологическа, философско-естетическа основа сравнителното разглеждане на художествените процеси и произведения. По такъв начин се разкриват не само предпоставките и движещите сили за развитието на националните литератури, но въз основа на тяхното изучаване се идва до по-пълно осветление на общите процеси, характеризиращи литературния живот на много страни и народи.

Сравнителната трактовка на литературните феномени и тенденции представлява надеждно изходно начало за изучаване своеобразието на националните литератури, а от друга страна, то се явява и предпоставка за очертаване картината на литературното развитие изобщо, като синтез на конкретните проучвания, който позволява да се открие закономерното в световните художествено-естетически процеси. Разбира се, правилното решаване на подобни сложни задачи предполага да се изхожда от здрави идейно-методологически позиции, за да не се изпада в механично, формалистично съпоставяне на факти и явления, за да не се разглеждат те като нещо иманентно, несвързани с конкретна социално-историческа основа, с определени философско-естетически разбирания за жизнените и културни процеси.

Съвременното състояние на сравнителното литературознание, както и задачите, които се очертават пред него в съвременния етап, бяха предмет на широко обсъждане на Петия международен конгрес по сравнителна литература, състоял се в Белград от 30 август до 5 септември миналата година.

Конгресът бе организиран от Международната асоциация по сравнителна литература, която обединява учени-литературоведи от почти целия свят. За да вземат участие в работата на конгреса в Белград бяха дошли повече от 600 души, било като официални делегати, било като гости, представители почти на всички европейски страни, от Северна и Южна Америка, както и редица учени от Азия, Африка и Австралия. Някои делегации бяха извънредно многобройни. Измежду социалистическите страни най-голяма бе делегацията на Унгария — 26 души, най-малобройна на България — един официален делегат и двама гости. За пръв път присъства делегация от Съветския съюз — значителна по състав и представителност. България също за пръв път изпрати свой представител на подобен род конгреси. И това бе специално подчертано от председателя на Международната асоциация по сравнителна литература проф. Роберт Ша-

клетон, от Оксфордския университет, при тържественото откриване на конгреса в голямата амфитеатрална „зала на героите“ на филологическия факултет на Белградския университет.

В продължение на шест дни бяха изнесени над сто доклада на пленарни и секционни заседания, посветени на три основни проблема: а) Литературните течения като международни явления; б) Устна и писмена литература и в) Славянските литератури и тяхната интерпретация в другите литератури.

За съжаление докладите, с изключение тия на съветската делегация, не бяха предварително отпечатани, което прави невъзможно те да бъдат тук разгледани по същество, за да се видят застъпваните концепции от отделните автори, да бъдат характеризирани детайлно техните становища по разглежданата материя. А очевидно човек не може да присъствува на всички заседания, тъй като едновременно работеха по няколко секции. Наскоро всички доклади на конгреса ще бъдат отпечатани в изданията на Международната асоциация по сравнителна литература и тогава ще имаме възможност да разгледаме подробно както теоретико-методологическите позиции на редица автори, така и характера на използвания историко-литературен материал, постановките и изводите на докладчиците и т. н. Тук за сега ще се ограничи само в аспект на най-обща информация: да се посочи тематиката, която бе интерпретирана на конгреса, както и другите въпроси, които бяха предмет на обсъждане и решения.

Най-много доклади бяха посветени на проблема — литературните течения като международни явления. И сякаш това бе напълно естествено, тъй като проблемът за литературните течения е най-ясно свързан с въпроса за взаимодействията и взаимоотношенията между националните литератури — основна задача на сравнителното литературознание. Учени от различни страни, с различни методологически концепции, разглеждаха този проблем било в неговата по-обща теоретическа постановка, било в аспект само на едно определено литературно течение, неговата поява и развитие, общото и своеобразното, с което то се изявява в отделните страни. На този проблем бяха посветени пленарни и секционни заседания, както и два симпозиума, организирани в рамките на конгреса. Докладчици бяха както делегати от социалистическите страни, в това число и от Съветския съюз, така и западноевропейски, американски и други учени. Деловата част на конгреса бе открита именно с доклад по този проблем. На първото пленарно заседание доклад на тема — Литературните течения като международни явления — изнесе известният съветски учен-академик Жирмунски. Широката постановка на проблема и в теоретико-методологически, и в историко-литературен план разкри убедително позициите на съвременното марксистическо литературознание по въпроса за международния характер на литературните течения, за взаимодействието и взаимоотношението на литературните явления и процеси. Литературните течения в системата на сравнителното изучаване на литературите бяха предмет и на други обобщаващи доклади, но вниманието на повечето бе насочено към въпросите, свързани с международните аспекти на едно литературно течение. Отделни доклади бяха посветени на хуманизма, на барока, на рококо, на класицизма и т. н. Централно място зае обаче темата за романтизма. Той бе разглеждан и като литературно течение с международен и национален облик, и като творчески метод, и като естетическа категория. Неговите социално-исторически, идейно-естетически предпоставки, неговите прояви в отделните европейски и други страни бяха нашироко интерпретирани. Изобщо особеното внимание, с което през последните години се ползува романтизмът сред литературоведите, бе проявено и на този конгрес.

Сравнително по-малко място бе отделено на проблемите на реализма: един доклад, посветен на реализма като международно течение и други няколко, разглеждащи реализма в определени литературни жанрове — в романа на XIX век, в драмата в Германия, Норвегия, Холандия и др.

Затова пък модернистичните течения бяха твърде нашироко застъпени в конгресната тематика. Символизмът, експресионизмът, акмеизмът, екзистенциализмът бяха предмет на не един доклад. Разглеждаше се техният генезис и естетическата им същност, техните конкретни национални прояви и международни черти. Проблемите на авангардизма, на новия роман бяха привлекли вниманието както на западни учени, така и на редица представители на социалистическите страни.

Единственият доклад, посветен специално на социалистическия реализъм, изнесен от унгарския литературовед Кьопеци, предизвика извънредно жив интерес. Залата като никога беше препълнена. Някои провокационни въпроси, поставени от отделни американски делегати, не срещнаха одобрението на присъстващите.

Изобщо може да се каже, че петият международен конгрес по сравнителна литература мина под знака на дискусия върху различните литературни течения: в усилия да се разкрият техните интернационални аспекти и конкретни национални черти. Появата, развитието и смяната на тия течения, всъщност даде възможност да се проследи световният литературен процес от Ренесанса насам. Разбира се, различните позиции, от които се подхождаше при трактовката на многообразните въпроси от тая област, а от друга страна, недостатъчната терминологична изясненост, довеждаха до най-противоречиви становища.

За интереса към тия проблеми, за тяхната твърде противоречива трактовка от страна на западните учени, както и за усилията на литературоведите-марксиста да разкрият социално-историческата, философско-естетическата основа, върху която се извършва смяната на различните литературни течения, свидетелствува и тематиката на двата специални симпозиума, проведени в края на конгреса. Темата на първия симпозиум бе — Литературните течения като международни явления, с основен доклад от И. Долански — Чехословакия и със съдоклади от А. Флакер — Югославия, Г. Гиен — САЩ, Е. Ханкиш и Л. Ниро — Унгария, Х. Маркеевич — Полша. Един друг симпозиум бе посветен специално на — Експресионизма като международно явление. Тук основен доклад изнесе З. Константинович — Югославия, а съдоклади — А. Арнолд — Канада, Г. Лооз и Р. Воувлес — САЩ. Както докладите на двата симпозиума, така и кратките разисквания по тях потвърдиха горните наблюдения, доказаха още един път неизмеримо голямото значение на идейно-методологическите позиции при трактовката на литературните явления.

Вторият проблем, дискутиран също в множество доклади на конгреса бе — Славянските литератури и тяхната интерпретация в другите литератури. Редица литературоведи от славянския свят, както и учени от други страни проследяваха проникването и интерпретирането на една или друга славянска литература, на един или друг писател или пък на отделно произведение в други страни, най-вече в западна Европа. В това отношение напълно естествено бе руската литература да бъде обект на най-голямо внимание. Наред с по-общите доклади, които разглеждаха нейното място сред европейските литератури или въпроса за националните литератури в Съветския съюз в аспект на сравнителното литературознание, отношенията на славянските литератури с литературите на съседните неславянски страни, редица учени проследяваха как всяка една от отделните славянски литератури е възприемана в чужбина, било в една определена страна, било в по-широки географско-етнически общности. Предмет на такова проучване бяха и полската, и сърбохърватската, и словенската литератури — било в цялост, било по отношение на отделни техни представители. Доклад за българската литература и нейното интерпретиране в западна Европа изнесе доклад и пишещият тези редове.

Тая тематика даде възможност множество проблеми на славянските литератури да бъдат разгледани в сравнително-исторически план, да се види тяхното взаимодействие с другите национални култури, приносът им за обогатяване на световния литературен процес. Естествено бе при трактовката на тия въпроси да се влезе в спор с редица западни и американски автори, които съзнателно или несъзнателно в трудовете си изопачават истината за една или друга славянска литература, подценяват тяхното значение и самобитност, неспособни да видят и обяснят общото и специфичното в националните художествени процеси. Тук с особена настойчивост се открие въпросът за необходимостта от диференциран подход към явленията, които са резултат на пряко контактно общуване или пък на общи типологически предпоставки. В много от докладите на представителите на социалистическите страни се даде отпор срещу извращенията, на някои западни автори, особено за съвременната социалистическо-реалистическа литература, която в техните трудове или бе премълчавана, или най-превратно тълкувана.

Докладите от този характер показаха, че не само литературата, но и самото литературознание може и трябва да бъде предмет на сравнителна трактовка.

В програмата на конгреса бе поставен и проблемът за отношението на устната към писаната литература. И тук докладите засягаха въпросите както в общ теоретичен план — за значението на устната традиция в развитието на художествената литература в различните ѝ жанрове, или пък се проследяваха тези процеси в отделна национална литература, определен писател, произведение и т. н. Въпросите на фолклора и значението му за по-сетнешната оригинална поезия, както и изобщи на народното творчество за утвърждаване на художественото съзнание бяха разгледани на основата на материал от ирландската, арабската, негрската, японската, сърбохърватската, румънската и други литератури. Наблюденията, анализите и заключенията, които изнасяха отделните учени, свидетелствуват за големите възможности на сравнителния метод при изясняване на такъв кардинален проблем като проблема за ролята на устната художествена традиция за формирането и развитието на националните литератури, за появата на големи идейно-естетически завоевания.

Разискванията по изнесените доклади на пленарните и секционни заседания бяха ограничени по време. С някои изключения, обикновено се задаваха въпроси за доизясняване на един или друг момент от третираната материя. Изразяваше се съгласие или несъгласие с изложени схващания, правеха се конкретни от фактическо естество допълнения. Но всичко — много лаконично, делово, по същество. Очевидно върху характера на обсъжданията и на броя на участващите в тях се отрази невъзможността делегатите да се запознаят предварително с цялостния текст на докладите. А от кратките резюмета не винаги можеше да се добие пълна представа за застъпваните становища, изразявани понякога твърде завоалирано, с неясни формулировки и нюанси на мисълта.

Както и трябваше да се очаква, в отделните доклади по един и същи или сродни въпроси, се изразяваха различни схващания, често твърде противоположни. Противоречията проличаваха не само между учените-марксисти и западните буржоазни литературоведи, но понякога и между представителите от социалистическите страни. Общо взето обаче делегатите от социалистическия лагер по основните теоретически въпроси и изходни позиции отстояваха марксистическите принципи при трактовката на проблемите на сравнителното литературознание. Следва да се подчертае, че участието на многобройни делегации от социалистическите страни се отрази извънредно благоприятно върху работата на конгреса. В това отношение особено бе заслугата на съветската делегация. Участвуваша за първи път в конгрес на Международната асоциация по сравнителна литература, в нейния състав бяха и такива известни учени, познати и на Запад, като академиците Жирмунски, Алексеев, Берков и редица други крупни специалисти. Със своята ерудираност и такт те спомогнаха много за създаване на спокойна атмосфера, печелеха уважението и на онези, които стояха на противни позиции. Този принос на съветската делегация бе специално подчертан и от ръководството на Международната асоциация, което бе извънредно толерантно и внимателно, отнасяше се с уважение към всяко предложение и се стремеше конгресът да запази своя научен характер. Изобщи заседанията преминаваха при спокойна и делова атмосфера, която не позволи да се изявят по-ярко провокационните намерения и домогвания на отделни американски делегати.

Важен момент от работата на конгреса беше и обсъждането на въпроса за написване на една сравнителна история на европейските литератури. Идеята за една подобна история била подета още на предишния IV международен конгрес по сравнителна литература, състоял се в Фрибург през 1964 г. Институтът за литература при Унгарската академия на науките се зае да изработи специален проект на ръководните принципи на замислената история на литературата. Проектът, придружен от един въпросник-анкета, чрез Бюрото на Международната асоциация за сравнителна литература, бива разпратен до всички учени, заявили вече за своето участие в предстоящия Пети конгрес в Белград. Въз основа на получените отговори и предложения, унгарският учен проф. Г. Войда изготвя специален обширен доклад, предварително отпечатан и раздаден на всички присъстващи на конгреса, за основните принципи положения, определящи характера и задачите на проектираната литературна история, както и практическите, организационни мерки и форми за нейното написване.

След широки обсъждания на специално заседание, които внесоха редица изменения в представения проект, конгресът утвърди решението да бъде издадена една Сравнителна

история на литературите на европейските езици, написана от учени от различни страни. Както личи и от самото название, уточнено след дълги разисквания, тази история ще обхваща не само литературите на Европа като географско понятие, но и всички литератури, създадени на някои европейски езици и водещи началото си от европейската художествена традиция. В така замислената сравнителна литературна история особено внимание се отделя на процесите и явленията, резултат на взаимоотношения, на контакти между литературите, написани на европейски езици. Живо бе дискутирано предложението на някои делегации вместо такава история да бъде написана история на цялата световна литература. Без да се отрича необходимостта и от една подобна история, сметна се, че това е по-трудно изпълнима задача, която може да бъде реализирана в по-далечно бъдеще. Написването на сравнителна история на литературите на европейските езици ще улесни значително изпълнението и на тази по-широка задача, която не трябва да отпада от вниманието на учените-компаративисти.

В мотивите по написване на проектираната сравнителна история се подчертава, че нейната цел не е просто да бъдат съпоставени историите на отделните национални литератури, но да бъдат разглеждани многообразните литературни явления в системата на една синтеза, основана върху големите литературни течения върху по-ограничени сфери на изява, обаче винаги да се държи сметка за особеностите на епохата и се очертава специфичният облик на всяка национална литература. Проследяването на главните литературни направления и тенденции в развитието на литературната мисъл в никакъв случай не ще означава подценяване на националните особености. Напротив — като се прилагат сравнителните методи на изследване, тези особености ще се открият в цялата си пълнота и значимост. За да могат литературните процеси да бъдат разглеждани в сравнителен аспект, историята ще обхваща времето от края на средните векове и началото на Ренесанса, когато се появяват националните литератури, и се стигне до литературата на нашата съвременност.

За да бъдат детайлно изучени и всестранно осветлени многообразните явления, факти, тенденции, сметна се за целесъобразно да започне обнародването на една поредица от томове с изследвания върху различните периоди от развитието на литературите на европейските езици, главно върху въпроси, недостатъчно проучени досега от науката. Специални томове ще бъдат посветени и на предходните епохи, на античните литератури, които са играли роля в историята на европейските литератури. Междувременно ще се работи интензивно за изясняване на композиционната структура, общата концепция, която ще даде възможност да бъде очертан релефът на многообразните феномени, които следва да бъдат включени в цялостната панорама на литературния живот. За целта се предвижда да бъде изработен и един хронологически репертоар на отделните литератури и други подобни справочници.

Макар и да съзнават трудностите по реализирането на едно такова огромно дело — трудности и от теоретико-методологически, и от историко-литературен, и от организационно-практически характер, участниците в конгреса изявиха съгласието си и готовността за участие по конкретното решаване на разнообразните проблеми, свързани с подготовката на една сравнителна история на литературите на европейските езици. За целта бе избрана и една международна координационна комисия от учени, която конкретно да се занимава с изпълнението на тази задача. За своята дейност и за резултатите от извършената научноизследователска работа, тази комисия ще се отчети пред Бюрото и конгресите на Международната асоциация по сравнителна литература.

Друг важен въпрос, обсъждан на конгреса в Белград, бе докладът за резултатите от работата относно изработването на един международен речник на литературните термини. Идеята за такъв един речник, лансирана за първи път от френския професор Ескарпи от университета в Бордо, е била вече обсъждана на предходните конгреси. Избраната за целта международна комисия със свой научен секретариат — със седалище Бордо, е извършила вече значителна организационно-техническа и научноизследователска работа, изложена подробно в представения доклад от проф. А. Боасон. Важен момент в дейността на комисията, включваща учени от много страни, е била да утвърди общите принципи на работа. Било е намерено за целесъобразно всеки термин да бъде интерпретиран от различни аспекти: етимологическо изследване на термина; семантически анализ с илюстрация на по-важните употреби; списък на еквивалент-

ните термини във всеки един от приетите работни езици — немски, английски, арабски, китайски, испански, френски, италиански, японски, немски, руски; статия под формата на критическо и историческо есе. А това е наложило за изработването на всеки термин да бъдат привлечени специалисти, множество консултанти и т. н. За конкретно експериментирание на приетите основни положения работата е започнала най-напред с термините на буквата Л. Резултатите са били обсъждани няколкократно в специални комисии, семинари и т. н. Изработеният по-късно макет бива изпратен до още по-широк кръг специалисти. Сметна се, че експерименталният период вече е минал, резултатите са потвърдили правилността на приетите принципи и възможността те да бъдат конкретно реализирани. Създаденият научен център в Бордо, възглавяван от проф. Ескарпи, ръководи многобройните комисии, съвети, специалистите, консултантите, включени в изпълнението на тая задача. Широкото участие на специалисти от всички страни очевидно ще осигури и високото научно качество на речника — толкова необходим за хората на литературната мисъл, пък и на широките кръгове, които се интересуват от проблемите на художествената литература и изобщо от теоретико-естетическите проблеми. Наличието на един такъв речник би внесло по-голяма яснота в съдържанието на множество термини и по такъв начин биха се избегнали множество спорове, недоразумения. Той е все така необходим, както при характеристиката на националните литератури, така и при разглеждане на световния литературен процес, на литературните течения, направления, стилове, методи и т. н. Очевидно и тук трудностите ще бъдат не по-малки от тези при написване на сравнителна история на литературите на европейските езици, особено що се касае до идейно-методологическата трактовка на множество термини и понятия. Остава на литературоведите-марксиста, участващи в подготовката на речника, да отстояват принципите на марксистическата литературна наука и естетика.

Изобщо трябва да се каже, че Петият международен конгрес по сравнителна литература в Белград направи значителна крачка напред в поставянето и осветлението на редица въпроси на съвременното литературознание, придвижи изпълнението на някои важни задачи, чието окончателно решаване ще даде несъмнен тласък на литературноизследователската мисъл. Всичко това не само оправдава, но и налага по-голямото участие и от страна на българските литературоведи в тези международни фолмули.

Накрая не може да не се подчертае, че за успешната работа на конгреса несъмнени заслуги имат и югославските литературоведи и по-специално организационният комитет, възглавяван от проф. Банашевич, от университета в Белград, който заслужено извика признателността на всички присъстващи, заради добрата организация и предоставената възможност да се запознаят и с някои страни от културния живот на югославските народи.

Нека се надяваме, че следващият конгрес по сравнителна литература, който ще се състои в Бордо — Франция, през 1970 г. ще привлече вниманието на още повече специалисти и ще даде възможност да бъдат обсъждани нашироко важни проблеми на сравнителното литературознание.